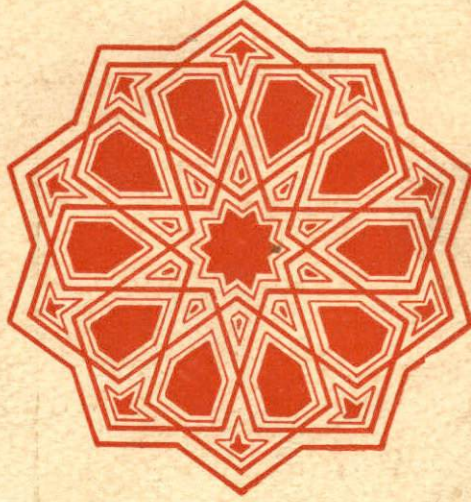

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1962

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ—1963

Yıl: 1962

Cilt: X

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1962

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ—1963

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>İslâm Felsefe ve İtikadının Garba tesiri</i> 1
Prof. Dr. Neş'et ÇAĞATAY	: <i>İslâmiyetin Yayılışı Sırasında Arabistana Komşu Memlekelerin durumu</i> 33
Prof. Dr. Kâmiran BİRAND	: <i>Existencialisme Üzerine</i> 41
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>Din Sosyolojisinde Son Gelişmeler</i> 49
Doç. Dr. Cavit SUNAR	: <i>Din Nedir</i> 65
Hüseyin YURDAYDIN	: <i>Üstüvani Risalesi</i> 71
Aly MAZAHERÎ	: <i>Ortaçağda Mescitler, Ramazan ve Hac Çeviren: Asis. Dr. Bahriye ÜÇOK</i> ... 79
Osman KESKİOĞLU	: <i>Cemaleddin Efgâni</i> 91
Dr. İsmail CERRAHOĞLU	: <i>Kur'an-ı Kerim ve Sâbitler</i> 103
Prof. James ROBSON	: <i>İbn İshak'ın İsnad Kullanışı Çeviren: Talât KOÇYİĞİT</i> 117
Dr. İsmail CERRAHOĞLU	: <i>Muhyiddin el-Kafiyeci ve "Et-Teyisir fi kavaidi İlmi't-Tefsir" adlı Risalesi</i> 127
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>İstatistik ve Anket Usulleri</i> 133
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>Yaşlara göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde bir Anket</i> 141
Halil ASLANGÜL	: <i>İslâmda Resim</i> 153
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>Irakta Bağdat ve El-Kındî'nin 1000. yıl Dönümünü Anma Töreni</i> 157
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>La Philosophie D'al-Kındî</i> 162
Hüseyin YURDAYDIN	: <i>Gazavat-Nameleler'e Ek III</i> 167
Asis. Dr. Esat KILICER	: <i>Kitap Tahlili</i> 175

GAZAVAT-NÂMELER'E EK III

HÜSEYİN YURDAYDIN

Muhterem Ağâh Sırrı Levend'in *Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Beyin Gazavat-nâmesi* adlı eseri, Türk Tarih Kurumu yayınları arasında yer almış bulunuyor. (Bak. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, XI. seri, No. 8, Ankara 1956, VII + 392 S. ve tıpkı basım). Böyle önemli bir konu üzerinde duran bu eser basılırken Sayın Levend, eserine iki "Ek" yapmak zaruretini duymuştur. *Üçüncü Ek* olarak kabul edilmesi dileğiyle biz de bu konudaki düşüncelerimizi sunmak istiyoruz.

Eser, adından da anlaşılacağı üzere, iki bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde *Gazavat-nâme* olarak ele alınabilecek bütün eserler gözden geçirilmiş, her eser hakkında eserin mahiyet ve değerine uygun bir şekilde bilgi verilmiştir. Bu bölümün işlenişinde eserlerin ait buldukları hükümdarların devirleri esas alınmıştır. Eserin ikinci bölümünde ise, tipik bir *Gazavat-nâme* olarak XV. yüzyılın ikinci yarısında yetişerek XVI. yüzyılın ilk yarısında da yaşamış olan şair Suzi Çelebi'nin Fatih ve II. Bayezid devri akıncı beylerinden Mihaloğlu Ali Bey'in gazalarını konu olarak almış olan eseri üzerinde durulmuş, en sona da bu eserin Emiri nüshasının faksimilesi eklenmiştir. Şimdi bu eser üzerinde daha yakından durmak suretiyle düşüncelerimizi arzedeceğiz. Ancak eserin muhteviyatına girmeden adı hakkında bir kaç söz söylemeyi faydalı buluyoruz: Eser, işaret edildiği üzere, "*Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi*" adını taşımaktadır. Bu ünvanın ikinci kısmını teşkil eden "*Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi*"nden anlaşılan, Mihaloğlu Ali Bey'in bir *Gazavat-nâmesi* olduğudur. Halbuki burada kastedilen, Mihaloğlu Ali Bey'in gazaları hakkında Suzi Çelebi tarafından yazılmış olan *Gazavat-nâmedir*. Bu bakımdan eserin adı, ya "*Gazavat-nâmeler ve Suzi Çelebi'nin Gazavat-nâmesi*" şeklinde olmalı, ya da bu ikinci ibare, eserin ikinci bölümünün başında olduğu üzere, "...*Gazavat-nâme-i Mihaloğlu Ali Bey*" şeklinde yazılmış bulunmalıydı.

Eserin adı hakkındaki düşüncelerimizi böylece belirttikten sonra şimdi de muhteviyatını takdim ve tahlile geçebiliriz:

Eserin başında bulunan yedi sayfalık önsözde ilkin, bu eserin iki kısım olduğu söylenmekte, daha sonra da birinci kısmın nasıl hazırlanmış bulunduğu izah edilmektedir. Eserin mahiyeti hakkında verilen bu açıklamayı, *Gazavat-nâmelerin mahiyeti hakkında yedi sayfalık bir "Giriş"* ile beş sayfalık bir açıklama ve kısaltmalar cetveli takip etmektedir. Giriş'te aynen şöyle denilmektedir.

"Gaza, cenge gitmek ve cenk etmek anlamına gelir. Din düşmanları ile yapılan cenge "cihad" denilir ki, sonradan "gaza" da bu anlamda kullanılmıştır. Arap edebiyatında gazaları ve gazilerin kahramanlıklarını hikâye eden eserler "megazi" adını alır. Türk edebiyatında bu gibi eserler, "gaza-nâme" yahut "gazavat-nâme" adı altında toplanır. Gaza-nâmelerde düşmanla yapılan tek bir savaş; gazavat-nâmeler de ise, savaşlar veya akınlar silsilesi tasvir edilir.

Gazalarda fetih veya zafer bahis konusu değildir; gaza sadece savaştır. Bir şehrin yahut bir kalenin alınmasını anlatan eserler "fetihname" adını alır. Fetihleri ve düşmanın yenilmesi ile biten savaşları hikâye eden gaza-nâmelere "zafer-nâme" de denilir. Bunlar sonradan birbirleriyle karıştırılmış, fetih-nâme ve zafer-nâmelerin hepsine gazavat-nâme, son devirlere ait savaşları hikâye eden eserlere de zafer-nâme denilmiştir.

Türk edebiyatında gaza-nâme, fetih-nâme veya zafer-nâme adını taşıyan edebî metinler, kroniklerle birlikte Osmanlı tarihinin bazı kere eksik bıraktığı noktaları tamamlayan önemli

belgelerdir. Tarihin akışını değiştiren yahut yerli ve yabancı bir çok sülâlenin kaderini çizen seferlerden çoğu, bu eserlerde bütün ayrıntıları ile görülür. Gerçi “*Tevarih-i Al-i Osman*” adını taşıyan anonim tarihlerden başlayarak Farsca Şeh-nâmelerde, vak’anüvis tarihleriyle türlü adlar altında kaleme alınmış manzum ve mensur klâsik tarihlerde büyük seferlere ait oldukça geniş bilgi vardır. Ancak kimi hilkat-i Âdemden, kimi Osmanlı hanedanından başlayan, bazısı da belli bir devre ait olan bu eserler, klâsik birer tarih yahut Osmanlı tarihinden birer parçadır...” (bak. s. 1).

Böylece görülmektedirki, sayın Levend, gazavat-nâmeler ile *Tevarih-i Al-i Osman* tipinde olan veya Osmanlı tarihinin belli bir devrine ait bulunan eserleri birbirlerinden ayırmaktadır. Fakat ilerde görüleceği üzere, bir çok *Tevarih-i Al-i Osman*, *Süleyman-nâme* ve *Selim-nâme*, *Gazavat-nâme* olarak ele alınmaktadır. Ancak yazarın eserinin önsöz’ünde söylemiş bulunduğu şu sözleri de hatırdan tutmak lâzımdır: “...Seçtiğim eserlerin birer gazavat-nâme karakteri taşımasına dikkat etmekle beraber, bu hususta biraz geniş davrandım. Gazavat-nâme olmadığı halde önemli bir seferle ilgili bulunan bir kaç eseri aldığım gibi, kataloglarda gördüğüm fakat haklarında yeter bilgi verilmediği için niteliklerini iyice kestiremediğim bazı eserleri de fetih-nâme yahut buna benzer adlar aldığı için almakta tereddüt etmedim”. Sayın Levend’in bu konudaki düşüncesini göstermek üzere aşağıdaki sözlerini de aynen nakletmeyi faydalı buluyoruz: “...İhtilâflı olanları almayı da aynı düşünce ile faydalı buldum. Meselâ *Tacü’t-Tevarih*’in sonunda bulunan *Selim-nâme*, Hoca Sadettin’in midir, değil midir? Bu nokta üzerinde durmadım. Bu hususta Hammer ile Diyez arasındaki ihtilâfa işaret etmekle yetinerek, Hoca Sadettin’e isnat edilen ve tarihine eklenen bu eseri de, bir *Gazavat-nâme* olmadığını kaydetmekle beraber, *Selim-nâme* adını taşıdığı için aldım” (Bak. s. VI).

Bu sözlerden öyle anlaşılıyor ki, *Selim-nâme* adını taşımak, *Gazavat-nâmeler* arasına alınmak için bir sebep teşkil etmektedir. Bununla beraber Girişde bulunan şu sözler üzerinde de dikkatle durmak lâzımdır: “... Bundan başka gaza-nâme veya zafer-nâme başlığını taşıyan bazı eserler de, büyük bir tarihin bir bölümünden başka bir şey değildir. Ayrı bir cild teşkil ettiği için esere bu ad verilmiş yahut da müstensih tarafından böylece adlandırılmıştır...” (bak. s. 3). Böylece anlaşılmaktadır ki, ele alınacak eserlerin seçiminde kıstas olarak mahiyet farkı kabul edilmemekte, sadece eserin hacmi üzerinde durulmaktadır. Eserlerin seçiminde böyle bir düşünce tarzının hakim bulunması, aslında bu eserde yer almaması gereken meselâ Bostan, Celâl-zâde Mustafa ve sair yazarların klâsik birer tarih yazıcılığı örneği olan eserleri üzerinde niçin durulmuş olduğunu kısmen de olsa açıklamaktadır. Söz buraya gelmişken sayın Levend’in şu sözleri üzerinde durmak da ilgi verici olacaktır. “...Vakayi-nâmeler de bahsimizin dışında kalacaktır. Meselâ Süleymaniye Ktb.de (Esad Ef. 2152) *Tarih-i Sultan Selim Han* adıyla kayıtlı eser, bir vakayi-namedir. Aynı Ktb.de (Esad Ef. 2151) *Tarih-i Sultan Süleyman* adı ile kayıtlı eser de, Abdü’l-Kadir Ef.nin herkesce bilinen vakayi-nâmesidir...”.

Görüldüğü üzere burada, *Vakayi-nâme*’den ayrı bir tarih yazıcılığı örneği olarak bahsedilmektedir. Böylece Osmanlı, daha geniş manâda İslâm tarih yazıcılığının mahiyetinin açıklanması işi ortaya çıkmaktadır. İşe buradan başlayarak ayrı bir “*megazi*” tipi tarih yazıcılığı ya da onun devamı mahiyetinde bir “*gazavat-nâme*” tipi tarih yazıcılığının mevcut olup olmadığı hususunun araştırılması gerekirdi. Sayın Levend’in eserinde *Gazavat-nâme* adı ile üzerinde durulan Osmanlı tarih yazıcılığının türlü örneklerinin büyük bir kısmı, esas itibarıyla, bir padişah devrini anlatan ya da daha geniş olarak *Tevarih-i Al-i Osman* tipinde, yazarın ifadesi ile klâsik birer tarih yazıcılığı örneği durumunda bulunduğuna göre, ya eserin adında biraz değişiklik yapmak, yahut da klâsik tarihlerin bu eserde ele alınmadığı fikrini ileri sürmemek iyi olurdu. Maksud sadece *Gazavat-nâmeler* üzerinde durmak idi ise ilkin İslâm ve Osmanlı tarih yazıcılığı hakkında kısaca bilgi vermek, daha sonra da gerek-

meğazi ve gerekse *gazavat-nâme* tipindeki eserlerin hususiyetleri belirtilerek, *Osmanlı Gazavat-nâmelerinin* izahına girişmek, şüphesiz iyi olurdu. Diğer taraftan Girişin sonlarına doğru söylenmiş olan sözlerden anlaşıldığına göre (bak. s. 4), daha önce kroniklerden ayrı olarak mütalâa edildiği ifade edilmiş bulunan *Gazavat-nâmeler* (bak. s. 1), bu defa onlarla aynı kategoride ele alınmaktadır. Esasen eserin ilk kısmının muhteviyatı da, bu fikre hak verdirecek bir durumdadır. Böylece, bize öyle geliyorki, yazarın ilk bakışta birbirini tutmaz gibi görünen bu sözleri, bu konuda bugün mevcut olan karışıklığı göstermek için, duyulan bir zaruret-in ifadesi olsa gerektir. Sayın Levend'in bu fikri teyid eden son cümleleri şöyledir: "... *Gaza-nâme* yahut *zafer nâme* adını taşıyan eserlerle, bir veya bir kaç seferi tasvir maksadiyle kaleme alınan kronikleri şöyle guruplandırabiliriz:

1- Padişahlardan birinin hayatını mihver, yaparak onun zamanındaki eserlerle belli başlı olayları tasvir eden manzum ve mensur eserler: *Selim-nâme'ler*, *Süleyman-nâme'ler* gibi.

2- Vezirlerden veya ünlü komutanlardan birinin gazalarını tasvir eden *Gazavat-nâmeler*. Bunlar en çok Barbaros Hayrettin, Köprülü Fazıl Ahmet, Tiryaki Hasan, Özdemir oğlu Osman Paşaların şahsiyetleri etrafında toplanır.

3- Belli bir seferi yahut bir kalenin alınmasını tasvir eden *gaza-nâme*, *fetih-nâme* veya *zafer-nâmeler*."

Görülüyor ki Sayın Levend, böylece üç gurup halinde şekli bir tasnif içinde bütün bu eserleri aynı kategoride yani *Gazavat-nâmeler* çerçevesi içinde mütalâa etmektedir. Böyle şekli bir taksim ise, şüphesiz, Osmanlı tarih yazıcılığının organik bir tasnifini göstermekten uzaktır.

Ancak şunu takdirle belirtmek yerinde olur ki, Sayın Levend, eserlerle müelliflerden bahsederken kaynak olarak asıl eski tezkireleri kullanmış, bu tezkirelere dayanılarak yazılmış olan eserlere ancak tezkirelerin eksik bıraktığı bilgiyi tamamlamak için işaret etmiştir. Diğer taraftan eser ve müellif adları ile eserlerden alınan parçalarda ve bu eserin ikinci bölümünü teşkil eden Suzî Çelebi'nin *Gazavat-nâme*'sinin metninde ilmî transkripsiyon kullanılmış; gazavat-nâmeler kaydedilirken kronolojik sıra gözetilmiş, ancak bir kahramanın gazalarını topluca verebilmek için bazan bu sıranın dışına çıkmıştır. Açıklamayı takip eden "Kısaltmalar" listesi, aynı zamanda eserin bibliyografyasını göstermektedir. Bu bibliyografyada, gözden geçirilmiş olan tezkirelerin zenginliği dikkati çekmektedir.

Gazavat-nâmeler bahsi, s. 15'te başlamaktadır. Bu kısım da, eserlerin ait buldukları hükümdarların devirleri esas alınmak üzere, yeni bir tasnife tabi tutulmuştur. Ele alınan ilk iki *Gazavat-nâme*, II. Murad devrine aittir. Böylece görülmektedir ki bu gün mevcut *Gazavat-nâmeler*, II. Murad devrinden başlamaktadır. II. Murad devrine ait ilk olarak ele alınan eserin de sadece iki kaynaktan adının geçmekte olması, eserin meydanda olmaması, bu devre ait sadece bir eserin varlığını ortaya koymaktadır ki, bu da II. Murad devrine ait ne kadar az esere malik bulunduğumuzu göstermektedir. Sayfa 16'da "Fatih Zamanı"na ait eserlerin takdimi başlamakta, altı eser üzerinde durulmaktadır. Bu vesile ile hemen söylememiz icab eder ki, Sayın Levend, ele aldığı eserleri sadece sıralamakla yetinmemiş, hemen her devre ait eserlerin mahiyetleri, bazan da müellifleri hakkında bazı düzeltmelerde bulunmuştur. Böyle yapmak suretiyle şüphesiz eserinin değerini bir hayli artırmıştır. Meselâ Fatih devrine ait eserler arasında Tacî-zade Cafer Çelebi'nin *Mahruse-i İstanbul Fetih-nâmesi* adlı eserinin yeni bir nüshası olarak, Viyana'da bulunan ve Flügel'in müellifinin bilinmediğini söylediği hatta Celâl-zade Salih'e atfetmiş olduğu *Kostantiniyye Fetih-nâmesi* adlı eseri göstermesi, bu konuda halletmiş bulunduğu bir noktadır. Diğer taraftan *Tarih-i Feth-i Kostantiniyye* adı ile Kemal Paşa-zade'nin telifi olarak gösterilen eserin, sonradan onun *Tevarih-i Al-i Osman* adlı

büyük eserinin İstanbul fethine ait bölümü olduğunun farkına varmış, ekler kısmında bu hususu düzeltmiştir. Bizim bu vesile ile söyleyeceğimiz şudur: Her devre ait üzerinde durulan eserleri, çağdaş olanlar ve olmıyanlar diye iki guruba ayırarak bilgi verilmiş olsaydı, pratik bakımdan çok daha faydalı bir iş yapılmış olurdu. Fatih devrine ait olan bu altı eserden ancak ikisi çağdaştır. Hususi bir kütüphanede bulunan bir diğerrinin mahiyeti hakkında açık bir bilgimiz yoktur. Diğer eserler ise, çağdaş değildir. Eserlerin çağdaş olup olmadıklarına işaret, çok iyi olurdu. Zira bilindiği üzere tarihi bir kaynak olarak bu eserlerin değeri, onların çağdaş olmalarına veya olmamalarına göre artacak veya eksilecektir.

Sayfa 19'da II. Bayezid zamanına ait eserlerin tanıtılmasına geçilmektedir. Bu devre ait sekiz eser üzerinde durulmaktadır. İlk olarak ele alınan *Menakıb-ı Sultan Bayezid Han ibn-i Muhammed Han* adlı eser hakkında verilen bilgiler, sadece Blochet'ye istinad etmektedir. Hakkında bu türlü bir veya iki yabancı kataloğa istinaden bilgi verilen ve çoğu zaman eserin gerçek mahiyetini açıklamaktan uzak olan bu türlü tavsifler, bu meselelerle ilgili kurumların, bu eserlerin mikro-filimlerini getirtmeleri, ve bunların mahiyet ve değerlerinin belirtilmesine imkân vermeleri zaruretini, böylece bir kere daha ortaya koymuş bulunmaktadır. Şüphesiz bu iş de, gerektiğe münferit müracaatlara cevap vermeye çalışmak yerine bir plân dairesinde bu eserlerin filimlerinden müteşekkil bir arşiv kurmakla mümkün olacaktır. Bu devre ait eserlerden birisi olup Mihaloğlu Ali Bey'in (ölüm: 913/1507) gazalarını tasvir eden Suzî Çelebi'nin *Gazavat-nâmesi* üzerinde ise, bu eserin ikinci bölümünde ayrıca durulmuştur.

I. Selim zamanına ait eserler, s. 22-38 arasını işgal etmektedir. Bu kısımda ele alınan Bitlisli Şükrü'nün *Selim-nâmesi*, hususiyle bunun muhtelif telifleri ve Keşfi'nin *Selim-nâmesi* hakkında bu iki eserin muhtelif nüshaları okunmak suretiyle enteresan bilgiler verilmiştir. Haklarında bilgi verilen yazarlardan bulunabilenlerin doğum ve ölüm tarihleri de verilebilseydi, şüphesiz okuyucuya telifin çağdaş olup olmayacağı hakkında sarîh bir fikir verilebilirdi. Bu işin bazan yapılmış olması, bunun, okuyucunun işini ne kadar kolaylaştırdığını göstermektedir. Sayfa 39'da Kanunî devrine ait eserlerin tanıtılmasına geçilmektedir. Bu kısımda yeni olarak hakkında bilgi verilen eserlerden birisi, Celâl-zâde Sâlih'in *Belgrad Fetihnamesi* adlı telifidir. (Bak. s. 40). Bu arada aynı müellife bir de *Rodos Fetih-nâmesi* atfedilmektedir (s. 42). (Aynı zamanda bak. Flügel, II, 216, nu. 993/2). Sayın Levend, eserinin sonunda bulunan *Gazavat-nâmeler* listesini takiben yapmış olduğu küçük bir ilâvede (bak. s. 379), adını Aşık Çelebi ile Hasan Çelebi'nin zikretmiş olduğu *Belgrad Fetih-nâmesi*'nin, son günlerde Kitapçı Raif Yelkenci delâletiyle bir nüshasının eline geçmiş bulunduğunu haber veriyor. Diğer taraftan Âşık Çelebi ile Hasan Çelebi'nin, Celâl-zâde Sâlih'in Belgrad, Rodos, Budin ve Ungurus gazalarını yazmış olduğunu kaydetmeleri doğrudur. Zira adı geçen bu iki fetihnâme ile aynı yazarın İstanbul'da üç yazma nüshası bulunan (bak. TSMK, Revan 1280; III. Ahmet 3096; Üniversite Ktb. T. 1285) *Tarih-i Budin* adlı eseri, Celâl-zâde Sâlih'in *Süleyman-nâme*'sinin kısımlarını teşkil etmektedirler. *Süleyman-nâme*'nin Kanunî'nin cülûsundan 932/1526 yılına kadar gelen ve 935/1529 yılında yazılmış olan tam nüshası Leipzig Şehir Kütüphanesinde bulunmaktadır. (Bak. Henricus Orthobius Fleischer et Franciscus Delitzsch, *Catalogus Librorum Manuscriptorum qui in Bibliotheca Senatoria Civitatis Lipsiensis Asservantur, Codices Orientalium Linguarum*, Grimae MDCCCXXXVIII, P. 522, Nr. CCLXXXVIII (K. 12). Bu hususta aynı zamanda bak. Felix Tauer, *Addition à mon ouvrage "Histoire de la Campagne du Sultan Suleymân Ier contre Belgrade en 1521"*, tirées de l'histoire de Suleymân Ier par Djelâlzâde Sâlih Efendi, *Archiv Orientalni*, vol. 7 (1935), No.1-2, p. 191, not 4; H.G. Yurdaydın, *Kanunî'nin Cülûsu ve İlk Seferleri*, s. 15, not 84, Ankara 1961). Diğer taraftan gene bu kısımda *Osmanlı Müellifleri*'ne istinaden (bak. III, 171), Tabîb Ramazan'ın *Rodos Fetih-nâmesi* adlı eserinden bahsedilmekte ve "Babinger

(GOW, 75), Kanunî devrine ve seferlerine ait eserlerden bahsederken Kanunî'nin özel hekimi Ramazan'ın *Er-Risaletü'l-Fethiyyeti'r-Rodosiyye* adlı Arapça bir eseri olduğunu ve nüshasının Pâris'te (Bibl. Nat. 1622) bulunduğunu yazıyor. *Osm. Mlf.*nde adı geçen Tabib Ramazân'ın *Rodos Fetih-nâmesi* belki de bu eserdir yahut müellif, Rodos fethi hakkında ayrıca Türkçe bir eser kaleme almıştır" denilmektedir. Gerçekten Tabib Ramazân, adı geçmiş olan Arapça eserin müellifi olarak tanınmakta, kaynaklarda kendisinin aynı konuda Türkçe bir eser yazmış olduğuna dair her hangi bir işaret bulunmamaktadır. *Osm. Mlf.*nde kastedilenin, bu Arapça eser olduğu muhakkak gibidir. Zira aynı müellifin kısaca *Fethiyye* adı ile TSM Kütüphanesinin Revan kısmında 1279 nu. da kayıtlı arapça bir eseri daha bulunmaktadır. İlk bakışta adı geçen Arapça *Rodos Fetih-nâmesinin* başka bir nüshası olduğu intibahı veren bu eser, bir mukaddeme ile on faslı ve bir de hatimeyi içine almaktadır. Birden dörde kadar olan fasıllar, I. Selim'in (1512-1520), kardeşi Ahmet ile mücadelesi, İran ve Mısır seferleri gibi olaylar üzerinde durmakta, beşinci fasıldan itibaren de Kanunî devri olaylarına geçilmektedir. Bu konuda 5-9. fasıllar arasında işgal etmek üzere 1521 yılında Belgrad'ın fethi anlatılmakta, onuncu fasılda dünyevî ve uhrevî hayatın faydaları üzerinde durulmakta, hatime de ise, Belgrad'ın fethinden sonra İstanbul'a nasıl dönülmüş olduğu izah edilmektedir. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus, Ramazan'ın bu eserinde, Rodos'un fethi hakkında da bir eser yazmasını mümkün kılması için Allah'a yalvarmakta oluşudur. (Bak. Varak 104 b). Böylece öyle anlaşılmaktadır ki, Ramazân, üzerinde durduğumuz her iki eseri, bunlar bir bütün teşkil edecek tarzda hazırlamıştır. Bu eserin muhteviyatını da, kısaca Yavuz Selim devri olayları üzerinde durulduktan sonra Kanunî'nin Belgrad ve Rodos seferlerinin teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Eserin adı da Revan nüshasında kaydolunduğu üzere, bu muhteviyata uygun bulunan *Risaletü Fethiyyeti's-Süleymaniyye* olacaktır. (Bu hususta daha fazla bilgi için, bak. H.Yurdaydın, *Tabib Ramazân'ın Yeni Bir Eseri, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII (1960). ss. 55-60).

Sayfa 43 vd. da *Zafer-nâme-i Sultan Süleyman* adı ile üzerinde durulan Kemal Paşa-zade'nin 932/1526 Macaristan seferinden bahseden eseri hakkında "... Bu eser, başlı başına bir gazanâme olmayıp müellifin *Tevarih-i Al-i Osman* adı altında I. Osman'dan Kânunî'ye kadar on padişah devrini -her padişah bir cilt teşkil etmek üzere- kaleme aldığı eserinin X. cildinin Ungurus seferine ait son bölümüdür..." denilmektedir. 1526 Mohaç seferi üzerinde duran bu bölümün diğer bir nüshası olarak gösterilen ve "bu nüsha eksiktir" diye mahiyeti açıklanan İstanbul'da Selim Ağa Ktb. sindeki (Kemankeş kısmı 384) yazma, 1526 Macaristan seferini değil, Kemal Paşa-zade'nin eserinin 1521 Belgrad seferini anlatan kısmının bir istinshahından ibaret bulunmaktadır. Gene burada numarası verilen (Revan 1286) *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı eser de Matrakçı Nasûh'un *Süleyman-nâmesi*'nin bu gün için *unique* durumda olan bir nüshasıdır. Gerçi Sayın yazar, bizim, onun bu kıymetli eserinin basımı bitmeden yayımlanmış olan bir araştırmamıza dayanarak bu hususa işareti (bak. s.172 ve yanlış - doğru cetveli) ihmal etmemiştir. Ancak *Gazavat-nâmeler'e* yapılan birinci ek'de Dr. L. Forrer'in meşhur makalesinde bahis konusu edilen eserler üzerinde dururken, şüphesiz bir sehvin neticesi olarak, bu eserin numarası 1286 yerine 1386, müellif de Matrakçı yerine Kemal Paşa-zade gösterilmiştir. Sonra gene bu bahiste numarası verilen bir yazmanın (Fâtih Ktb. 4221) 1526 Macaristan seferi ile birlikte 1521 Belgrad, 1522-23 Rodos fetihlerini de muhtevi bulunduğunu işaret etmek lâzımdır. (Bu hususta daha fazla bilgi için bak. H.G. Yurdaydın, *Kemal Paşa-zadenin Tevarih-i Al-i Osman'ının Onuncu Cildi Hakkında, Vakıflar Dergisi*, III, ss. 107-115, Ankara 1957). Bu vesileyle işaretini zaruri gördüğümüz önemli bir husus, *Zafer-nâme-i Sultan Süleyman* adlı bir eserin müellifi olarak gösterilen Hüsrev adlı bir müverrihin mevcut olmadığı gerçeğinin Sayın Levend tarafından da belirtilmiş olmasıdır. Burada ifade edildiği ve yukarıda adı geçmiş olan araştırmamızda bizim de daha önce işaret ettiğimiz üzere Hüsrev isimli

bir müverrihe atfedilmiş olan üç yazmadan ikisi, (Ayasofya 3382, 3318), Kemal Paşa-zâde'nin eserinin 1526 Macaristan seferini anlatmaktadır; üçüncüsü ise (Ayasofya 3317) Bostan'ın eseridir. Sayfa 49'da Mahremî'nin *Süleyman-nâmesi* olarak üzerinde durulan TSMK (Revan 1287)'ndeki 346 varaklık yazmada *Süleyman-nâme* kısmı varak 231 b'de başlamaktadır. Varak I b- 230 a arası aynı yazarın I. Selim'in gazalarından bahseden *Selim-nâmesi*dir. Diğer taraftan Bostan'ın eseri, sayın yazarın ifade ettiği üzere, H. 926'dan 946 yılına kadar değil, 949 yılına kadar gelmektedir ve bu bakımdan Sayın Levend'in "...Viyana kataloğunda ise... 949'a kadar geçen olayların kaydedildiği bildirilmektedir ki bu da doğru değildir..." demesi yanlıştır. Zira Viyana Nat. Bibl. de 998 (H.O.42a) Nu.da kayıtlı olan 364 varaklık nüsha 949/1542 yılına kadar gelmektedir ve bu nüsha, bu gün için Bostân'ın eserinin en fazla vekayii ihtiva edenidir. Sonra bu eserin müellifi kazasker Mustafa Bostan'ın ölüm tarihi olarak gösterilen H.973/1565 tarihi de yanlıştır. Zira bu gün İstanbul'da Türk-İslâm Eserleri Müzesinde bulunan Bostan'ın mezar taşındaki tarih, 25 Ramazan 977/3 Mart 1570'dir. (Bu hususta bak. H.G. Yurdaydın, *Bostan'ın Süleyman-nâmesi, Belleten, XIX, sayı 74, s.190, not 139*). Hatırlanacağı üzere Kemal Paşa-zade'nin eserinin *Gazavat-nâme* olmadığını söyleyen Sayın yazarın Bostan'ın eseri için bunu neden tekrar etmediği de anlaşılmalıdır. Ayasofya nüshasının iç gömleğinde ve varak I a' da bulunan *Gazavat-ı Sultan Süleyman* ve *Kıtab-ı Gazavat-ı Sultan Süleyman* şeklindeki kayıtlar eserin bir *Gazavat-nâme* olarak ele alınması için kâfi bir sebep teşkil etnese gerekir. Hem bu kayıtlar, muahhar ilâvelerden ibarettirler.

Sayfa 70 vd.'nda *Fetih-nâme-i Hayreddin Paşa* adı ile TSMK (Revan 1291)'ndeki Muradî'nin *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* adlı eseri tanıtılmaktadır. Bu eser, Sayın Levend'in s. 72'de söylediği gibi, aynı kütüphanede bulunan (Revan 1292) Muradî'nin bir diğer eseri, *Fetih-nâme-i Hayreddin Paşa* ve Üniversite kütüphanesindeki (T 2475) *Feth-i Kal'a-i Nova* adlı eserle hemen hemen aynı değildir. Bu eserler arasındaki fark, orada söylendiği üzere, sadece baş ve sonların değişik olmasından ibaret değildir. Durum şöyledir: Muradî'nin bu eserinin en fazla vekayii ihtiva edeni, Revan Ktb.'deki 1291 nu.da kayıtlı nüshadır. Bu nüsha, Barbaros ve Oruç Reis'in asıllarından başlayarak 948/1541 yılına kadar olan gazalarından bahsetmektedir. Aynı Ktb.'de 1292 nu. da kayıtlı olup Muradî'nin ihtisar üzere tekrar yazdığını söylediği eser, 1291 nu.da kayıtlı nüshanın varak 121 b-293 b arasını işgal etmektedir. *Feth-i Kal'a-i Nova* adlı diğer eser ise, Revan Ktb.deki 1292 nu.lı nüshanın devamı mahiyetindedir ve 1291 nu.da kayıtlı nüshanın varak 294 a-365 a arasında yer almaktadır. Böylece 1292 nu.lı nüshada eserin muhtasar olarak daha sonra telif edilmiş olduğuna dair bir kayıt bulunmasına rağmen, insanda, büyük eserin kısım kısım yazılarak bunların sonradan bir araya getirilmiş olabileceği ya da, şimdiki duruma göre, şüphesiz daha doğru olarak, daha sonraları küçük eserlerin büyükten istinsah edilmiş olabileceği gibi bir intiba uyanmaktadır. Sonra ilk defa Necip Asım'ın hakkında bilgi verdiği nüsha, Sayın Levend'in söylediği gibi, 66 varaklık küçük eser değil, 373 varak olan 1291 nu. da kayıtlı en fazla vekayii ihtiva eden nüshadır. Diğer taraftan s. 76'da *Tarih-i Cezayir, Gazavat-ı Barbaros Hayre'd-din Paşa* hakkında *Os. Mif.* (III,180)'ne istinaden "...Kastamonulu Hüseyin bin Âli'nin eseri..." denilmektedir. Halbuki Kastamonulu Hüseyin b. Ali, Muradî'nin *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* adlı mensur eserinin İstanbul'da Üniversite Ktb.'de bulunan (T 2639) nüshasının müstensihidir. (Bu husus için bak. Varak 392 b). B.M.Tahir'i yanılta da bu kayıt olsa gerekir.

Sayfa 165'de "*Gazavat-nâmeler'e Ek I*" başlamaktadır. S. 170'e kadar devam eden bu kısımda Dr. L.Forrer'in *Der Islam*'da çıkmış olan *Handschriften Osmanischer Historicker in İstanbul* adlı makalesi üzerinde durulmuş, Dr. Forrer'in numaraları esas alınarak kısaca bu numaralarda ele alınan eserlerin mahiyetleri açıklanmış, fazla olarak Sayın Levend, eserinin *Gazavat-*

nâmeler bölümünde bu yazmaların çoğu üzerinde durmuş olduğundan sık sık bu kısım sayfalarına atıflarda bulunmuştur. Böylece bu kısım esas itibariyle, sırf bu makaleden biraz geç haberdar olunması yüzünden kaçınılması güç bir tekrarlama mahiyetini almıştır. Sayfa 170'de başhyan "Ek II" ise, sayın yazarın da işaret ettiği üzere, evvelce görülmiyen bir iki eseri gözden geçirmenin, bir kaç eserin yeni bazı nüshalarına rastlamanın ve farkına varılan bazı yanlışların da düzeltilmesi neticesinde meydana getirilmiştir. Bu kısımda bizim bir notumuza istinaden "...Hüseyin Yurdaydın, Sinan Çavuş'un Muradî olduğunu tesbit ettiğini söylüyor..." denilmektedir. Bahis konusu not'da sadece haber vermekle yetindiğimiz bu husus, yakında Türk Tarih Kurumu *Belleten*'inde yayınlanacak olan "*Muradî ve Eserleri*" adlı bir araştırmamızda incelenmiş bulunmaktadır. Burada manzum *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* adlı eserin yazarı Muradî'nin mensur *Gazavat-ı Hayreddin Paşa ve Tarih-i Şakloş ve Estergon ve Estun-i Belgrad* adlı eserlerin de yazarı olduğu belgeleri ile açıklanmıştır. Gene bu kısımda (s. 172) bizim Matrakçı Nasuh'un *Süleyman-nâmesi* hakkındaki bir notumuza işaretle Matrakçı Nasuh'un *Süleyman-nâmesinin* 926-944 yılları vekayii üzerinde duran nüshası olarak gösterdiğimiz TSMK (Revan 1286)'ndeki nüshanın başlangıç cümlesi verilmekte, ve *İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalokları* (Fasikül 2,s.121)'na dayanılarak "... Kemal Paşa-zade'nin tarihi de bu cümlelerle başlıyor..." denilmektedir. Gerçekten iki eserin başlangıç cümleleri arasında iki üç kelime farkı ile bir benzeme görülmektedir. Ancak sadece böyle bir benzeyişe dayanılarak iki eserin ayniyetinin ileri sürülemediği aşikârdır. Adı geçen yazma eserin Matrakçı Nasuh'un telifi olduğu hakkında bak. H.G. Yurdaydın, *Matrakçı Nasuh, Şahsiyeti, Eserleri, İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, I (1959), ss.III-122, İstanbul 1959.

Böylece sayfa 177'de eserin birinci bölümü sona ermekte ve s. 181'de "*Suzi Çelebi'nin Gazavat-nâmesi*" başlığı altında eserin ikinci bölümü başlamaktadır. Yukarıdaki ibare ile kitabın ismindeki hata düzeltilmiş bulunmaktadır. Suzi Çelebi'nin *Gazavat-nâmesi*, sayın yazarın da, ifade ettiği üzere, Fatih ve II. Bayezid devri akıncı beylerinden Mihaloğlu Ali Bey'in gazalarını tasvir eden manzum bir eserdir. Eserin ikinci bölümünü teşkil edecek olan bu eser, tipik bir *Gazavat-nâme* örneğidir. Bu *Gazavat-nâme*'nin metninden önce, Osman Gazi zamanından beri akınlarda gösterdikleri yararlıklarla adları tarihe geçmiş olan Mihaloğulları ailesi hakkında bilgi verilmekte, sonra "Akınlık ve Akıncılar" üzerinde durulmakta ve nihayet söz, Suzi Çelebi'nin gazalarını kaleme almış olduğu Mihaloğlu Ali Bey'e getirilmektedir. Bu konuda Sayın Levend, Ali Bey hakkında kaynaklarda mevcut türlü rivayetleri nakletmiş, ihtilâflı noktalar üzerinde durmamıştır. Gene bu kısımda Ali Bey'in ölümünden sonra Hasan, Ahmed, Mehmed, Hızır ve Kara Mustafa adlarındaki beş oğlunun akıncı ve sancak beyi olarak akınlara devam ettikleri, hepsinin de savaşlarda şehid oldukları belirtilmiş, bu arada Ali Bey'in soyunun oğlu Kara Mustafa Beyden devam ettiğine işaret edilmiştir.

Eserde daha sonara şair Suzi Çelebi üzerinde durulmaktadır. Suzi Çelebi, XV. yüzyılın ikinci yarısında yetişmiş, XVI. yüzyılın ilk yarısında da yaşamıştır. Sayın Levend bu konuda mevcut bilgiyi hülâsa ettikten sonra *Gazavat-nâme*'ye istinaden de bazı açıklamalarda bulunuyor. Bu arada Suzi'nin eserini ne zaman yazmaya başladığı meselesi ele alınıyor, bazı tahminlerde bulunuluyor ve bu bahsin sonuna Sırp tarihçisi Olesnickinin Suzi Çelebi hakkındaki eserinden alınan Suzi Çelebinin Yavuz tarafından bir *temlik-nâme* ile kendisine verilen Grajdanic çiftliğini, mescid ve dersanesine vakfettiğine dair olan 919/1513 tarihli vakfiyenin sureti ekleniyor. Sayfa 205'te ise, Suzi Çelebi'nin eserinin incelenmesine geçilmekte ve *Gazavat-nâme*'nin tesbit edilmiş olan dört nüshasının mahiyeti hakkında bilgi verilmekte ve hususiyle de eserin edebî değeri üzerinde durulmaktadır (bak. ss. 207-217). Bunu eserin tarihî değeri hakkındaki mütalâalar takip etmektedir. Bundan sonra da *Gazavat-nâme* nüshalarının maddî tavsifleri yapılarak muhtelif nüshaların imlâ hususiyetleri vs. üzerinde durul-

maktadır. S. 227'de metnin tespitinde takip edilen yol açıklanmakta, bunu ise, eserin metni takip etmektedir. Metin s. 228-358 arasında işgal etmektedir. Metnin tesbitinde şöyle bir yol takip edilmiştir: Baştaki 130 beytin tespitinde Berlin nüshası esas alınmış, Zağrep nüshasında bulunan 110 beytin farkı sayfa altında gösterilmiştir. 130 beyitten sonra Emiri nüshası esas alınmış, bundan sonra metin bu nüshaya göre, tespit edilmiş, yazarda bulunan nüsha ile Berlin nüshasındaki farklar, sayfa altında gösterilmiştir. Emiri nüshasında bulunmayan beyitlerde metin, yazarda bulunan nüshaya göre tespit edilmiş, Berlin nüshasındaki farklar, sayfa altında gösterilmiştir. Metni bu şekilde tesbit edilerek yeni harflere çevrilmiş olan eseri, "Mihaloğlu Ali Bey'in Vakfiyesi" başlıklı üç sayfalık bir kısım takip etmektedir. Eserin umumi seyri bakımından burada biraz lüzumsuz gibi olan ve Ali Bey'in hayatı hakkında bilgi verirken işaret edilmesi gereken bu bölümde Ali Bey'in Plevnede Arapça yazılmış olan 901 tarihli vakfiyesinin Türkçe tercümesinden bahsedilmektedir. Bunu ss. 363-378 arasında işgal etmek üzere *Gazavat-nâmeler* listesi, onu da müellif ve eser adları indeksleri takip etmektedir. Eser, kitabın sonuna eklenen Emiri nüshasının faksimilesi ile tamamlanmaktadır.

Böylece Sayın Levend'in bu kıymetli eserini tanıtmış ve bu arada bazı hususlar hakkındaki düşüncelerimizi de arzetmiş bulunuyoruz. Sonuç olarak diyebiliriz ki, bu eser, küçük bazı bilgi ve işleniş hatasına rağmen, bu gün, Türkiyede Tarih araştırmacılarının yönelmeleri gereken istikameti gösterebilecek niteliktedir ve bu konuda çalışacakların ellerinden bırakamayacakları faydalı bir el kitabıdır.